

και της θεωρητικής της ήθικης. Κι επάνω στο αίσθημα αυτής της αντιγωνίας έγραψεν ο Γκάμπουργκ τα κοινωνικά του μυθιστορήματα.

Το μυθιστόρημα του Χάνς Γαίγκερ «Από τη Μποσεμική ζωή της Κριστιάνιας» έχει βέβαια έναν παθολογικό χαρακτήρα, αλλά και μία φανερώτατη κοινωνική τάση.

Βάζει ως σκοπό — σύμφωνα και με μία συνεπή ντετερμινιστική θεωρία της ζωής — ν' αποδείξει ότι το άτομο μονάχο του, δε μπορεί να φορτωθεί ολοκληρωτήν την ευθύνη των πράξεών του· ή κοινωνία είναι ο έγκληματίας. Και το καθήκον του νατουραλιστού συγγραφέως, λέει, είναι να κατέβει σ' εκείνο τον κόσμο, που στριμώγονται τα θύματα της κοινωνικής αδικίας. Και όταν από εκεί ανεβαίνει σ' εκείνους που έχουν το σπίτι τους στο φως και στον καθαρόν αέρα, περιμένει να πέσει ο πέπλος από τα μάτια τους και να είπουν οι ίδιοι στον εκυτό τους: «Όχι, δε θα είμαστε πια συνένοχοι γι' αυτή την κατάσταση. Αυτό όμως δε συμβαίνει. Η ώραία κοινωνία γυρίζει το πρόσωπό της από τον νατουραλιστή συγγραφέα και φωνάζει: «Ούφ πια κι αυτοί οι νατουραλιστές! Έχουν αιωνίως μιάν άγύριστη κλίση στο πρόστυχο και το χυδαίο! Και τη χοντροκοπιά τη λένε τέχνη. Σά να μην είναι ή τέχνη μιá εξευγένιση!»

Ένας από τους συγχρόνους του που αϊσθάνθηκε βαθύτατα το μυθιστόρημα του Γαίγκερ, ήταν ο ποιητής της οικογενειακής έστίας, ο Λίε. «Είναι ένα τρομκτικό βιβλίο», εδήλωσεν εύθως εξ αρχής «μία κραυγή έλέους, μία σπαρτακτική φωνή για βοήθεια από εκείνη που πνίγεται». Τò όνόμασε μάλιστα και μεγαλούργημα. Μεγαλούργημα δεν είναι βέβαια τò έργο αυτό του Γαίγκερ· έχει όμως ενδιαφέρον γιατί από μιάν άποψη δείχνει τον όριστικό προσανατολισμό του νατουραλιστικού μυθιστορήματος στη Νορβηγία.

Τò ύφος που είχε φτάσει ή λογοτεχνική αυτή κίνηση φαίνεται άκόμα και από τα μυθιστορήματα της Άμαλίας Σκράμ. Αυτή παρουσιάζεται στη μετάβαση προς τη δεκαετία 1890—1900. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τò ξεσκέπασμα της κοινωνικής αδικίας που έκαμαν ο Κιέλλαντ και ο Γκάμπουργκ, την έχει δυνατά επηρεάσει· δεν έχει όμως τον κοινό πόθο και των δύο των να εξαγριώσει, πολύ λίγη από την άγανάκτηση του Κιέλλαντ και καθόλου από την έπιμονή στη συζήτηση του Γκάμπουργκ. Όταν έβγαλε τò πρώτο της μυθιστόρημα *Οι νοικάρηδες της κρηά*—*Χόιερ* ή κριτική ανακάλυψε ότι είχε μάθει άπ' έξω τον Ζολά. Η ίδια εδήλωσεν ότι δεν είχε την ύπομονή να διαβάση όλα του τα βιβλία,

αν και είχε μεγάλο ενδιαφέρο γι' αυτόν. Εδιαβάζεν όμως πολύ τα μυθιστορήματα των μεγάλων Ρώσων. Ο πόλεμος και ή ειρήνη του Τολστόη ήταν γι' αυτή τò σπουδαιότερο από όλα τα βιβλία· για τον Τουργένιεφ και τον Ντοστογιέφσκη μιλεί επίσης συχνά με βαθύ θαυμασμό. Τò ελατήριο που την έφερε προς τò ρωσικό μυθιστόρημα δεν είναι δύσκολο να τò αντιληφθώ κανείς· ή Άμαλία Σκράμ αισθανόταν σά να ήταν πλασμένη να γίνη ή ποιήτρια του πόνου. Ηξερε ότι τò μεγάλο της πλεονέκτημα ήταν να μπαίνει μέσα στη δυστυχία των άλλων και να την νοιώθει σά δική της. Η ίδια διηγείται ότι από παιδί είχε την ιδιότητα αυτή σε παθολογικό βαθμό. Από την ψυχικήν όμως αυτήν άνωμαλία εδημιούργησε τη μεγάλη και δυνατή τέχνη της. Ο μυθιστορηματικός της κύκλος, ο κοσμήτης του Χέλεμυρ, αυτό που θα επιζήση από τη λογοτεχνική παραγωγή της, ρίχνει ματιές στη ζωή της φτωχολογιάς πολύ βαθύτερες άπ' όσο όλοι οι προηγουμένοι της λογοτέχνες είχαν κατορθώσει.

Η λογοτεχνική παραγωγή του 90 έχει έντελώς άλλοιώτικο χαρακτήρα από του 70 και του 80. Δε συζητεί πια, δεν κατηγορεί την κοινωνία κι ο ένθουσιασμός και ή πίστη για την πρόοδο, έδωσαν τη θέση της σε μιá πεσσιμιστική άνοιξη της ζωής. Τò κακό είναι πολύ πιο βαθιά άπ' όσο μπορεί ή φωνή μας να φτάση, λέει ο Γκάμπουργκ στα 1893. Αυτό είναι, μία φυσική αντίδραση, μία φυσική άνάπαυση ή αντίδραση όμως αυτή δεν άποδείχνει ότι ή πολεμική λογοτεχνία του 1870 και του 1880, μπορεί να ήταν καλλιτεχνική παραπλάνηση. Ο Φλωμπέρ είπε: ή τέχνη είναι όπως την κάνει καθέννας. Δεν είμαστε ελεύθεροι. Καθένας ακολουθεί τò δρόμο του και χωρίς να τò θελεί. Τò νορβηγικό μυθιστόρημα από τò 1870 ως τò 1890 είναι ουσιαστικώς ένα τυπικό δημιουργημα της μεγάλης και όριστικής διαστάσεως στον πολιτισμό του 19ου αιώνας — της διαστάσεως μεταξύ ενός θεολογικο-ρομαντικού δογματισμού από τò ένα μέρος και μιας άπόψεως της ζωής, από τò άλλο, θεμελιωμένης επάνω στη νεώτερη φυσική ιστορία και την ιστορία του πολιτισμού.

Ι. ΧΡΥΣΑΦΗΣ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

ΚΑΙΡΟΣ ΠΟΛΕΜΗ

Άθάνα, πώς κατάντησες τη φτερωτή σου πένα,
τα ίδια αιώνια να μαςά, τα χιλιοπατημένα!
Κανέναν σύγχρονο παλμό στους στίχους σου δεν τρέμει,
και ξαναζής μες στον *Καιρό* του στιχουργού *Πολέμη*.
ΠΙΚΡΑΓΚΑΘΗΣ